

радісті прожити вісімдесят років у бездіяльності? Така людина й не жила, і забарилася серед живих, і не пізно померла, а довго помирала... А для зайнятого справами, клянусь, день не буває надто довгим. Продовжимо собі життя! Адже смисл і головна ознака його – діяльність» [2].

Отже, можна зробити висновок, що проблема сенсу життя є однією з основоположних в напрямку філософської проблематики. Більше того, вона пов'язана з визначенням таких категорій як свобода, щастя, радість, мораль, істина та ін. Людина осмислює власне життя і життя оточуючих, насамперед виходячи із власного світогляду і переконань, загального становища і розвитку суспільства. Самопізнання може допомогти кожній людині знайти та реалізувати свій сенс життя.

Аннотація. Стаття посвячена аналізу смысла человеческой жизни в философском аспекте. Рассмотрены проблемы смысла и приведены наиболее известные философские гипотезы о смысле жизни. Проанализировано спектр основных представлений о смысле жизни, что наблюдается в философской и этической мысли. Доказано, что проблема смысла жизни является одной из основополагающих в направлении философской проблематике. Установлена взаимосвязь проблемы смысла с такими категориями как свобода, счастье, радость, мораль, истина и др.

Ключевые слова: смысл жизни, ценность, онтология, сознание, осмысленность.

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the meaning of human life in the philosophical aspect. There were highlighted the problems of meaning and the most well-known philosophical hypotheses about the meaning of life were given. There was analyzed the spectrum of basic ideas about the meaning of life, which are traced in philosophical and ethical thought. It has been proved that the problem of the meaning of life is one of the fundamental towards philosophical issues. The relationship of the meaning problem with such categories as freedom, happiness, joy, morality, truth and others was established.

Key words: sense of life, value, anthology, consciousness, meaningfulness.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ирмшер Й. Словарь античности. / Й. Ирмшер, Р. Йоне. / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1989. – 704 с.
2. Луций Анней Сенека. Нравственные письма к Луцилию / Луций Анней Сенека / Перевод и прим. С.А. Ошерова. – М.: «Наука», 1977. – 384 с.
3. Жулінський М. Сенс життя у світлі теорії еволюційної свідомості / М. Жулінський // Збірник наукових праць. – 2013. – №3. – С. 33-41.
4. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики / Эрих Фромм. – Минск: Коллегиум, 1992. – С. 50.
5. Мамедова Л.М. Смысл жизни как философская проблема. / Л.М. Мамедова // Научное сообщество студентов XXI ст. Общественные науки: сб. ст. по мат. XLIII междунар. студ. науч.-практ. конф. – № 6 (42). – Режим доступа: [https://sibac.info/archive/social/6\(42\).pdf](https://sibac.info/archive/social/6(42).pdf)
6. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо / Ж.П. Сартр // Сучасна зарубіжна філософія: Хрестоматія. – К., 1996.
7. Франк С. Смысл жизни. / С. Франк. – М.: АСТ, 2004. – 157 с.
8. Фромм Э. Человек для себя. / Эрих Фромм. – М.: АТС, 2010. – 350 с.

УДК 141

ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ У ПРАЦЯХ НІКОЛАЯ ГАРТМАННА

А.В. Коваленко, Г.Є. Ковальський

Анотація. У статті розглянуто актуальні аспекти теорії буття та наведено основні визначення цієї категорії у працях німецького філософа Н. Гартманна. Висвітлено проблеми буття та становлення людини як індивідуальної особистості в реальному світі. Проаналізовано праці філософа та досліджено нові концепції «метафізичної онтології». Простежено вплив поглядів та трактувань Н. Гартманна на формування поглядів інших філософів та вчених.

Ключові слова: буття, метафізика, ступені буття, феномен, свідомість, суще, нова онтологія.

В нашому житті зустрічаємо такі питання на які людство ніяк не знаходить відповідей: як і чому є те що? Або: що воно є, як воно є, і чому? Споглядаючи навколишній світ,

перебуваючи в ньому людина впевнюється в тому, що світ є «тут» і «тепер», в наявності. Він існує як відносно єдине ціле. Обґрунтування буття та розуміння навколишнього світу має велику практичну значущість і теоретичну актуальність. В історичні моменти криз основ життєвого ладу людини, втрати сталості, упевненості, ясності людського існування набуває актуальності проблема буття. Такі ситуації формулюють початки проблеми буття.

Метою статті є спроба простежити категорію буття у працях Ніколая Гартманна.

Онтологія бере початок в дуалістичному положенні змісту метафізичних проблем та суперечливості філософських напрямів і систем. Для її методу постановка питань не важлива: чи існує якась «підстава світу», чи є світобудова осмисленою, а світовий процес цілеспрямованим тощо. Вказане видозмінюється в характері сущого і набуває змісту у випадку подальшої диференціації цих питань. З розгортання питання про буття виникають наслідки вирішальні для метафізичної парадигми філософії. Але перевернути це співвідношення неможливо, оскільки у людини не має можливості отримати знання про світ на підставі його простої наявності, без досягнення проблеми буття. Проблема буття виходить на перший план оскільки прив'язана до феноменів, а не до припущень.

Німецький філософ Ніколай Гартманн (1882–1950 рр.), основоположник критичної або «нової онтології», відзначився формулюванням філософського вчення про структуру реального світу. У своїх теоріях філософ звів цілий світ з різними рівнями, шарами та незліченними категоріями, які отримують можливість переходу одна в одну. Нерозв'язні проблеми та неосмислені питання складають предмет метафізики Гартманна. Існують проблеми, в яких постійно наявний нерозв'язний залишок, щось ірраціональне. Такі проблеми німецький філософ називає метафізичними.

Пізнання оточене метафізичною зоною. Непізнаваність, як ірраціональне, не зникне з раціоналізацією мислення та розвитком наукового знання. Непізнаваність завжди матиме вічні метафізичні проблеми. Змінюються філософські системи, але їх проблематика завжди відштовхується від одних і тих же позицій – зміст не змінюється з поступом людського знання. Це знання обумовлене структурою Всесвіту і становищем людини у світі, усвідомленням того, що знання дає людині уявлення про незнання. І тут єдиним напрямом постає лише дослідження теоретичних основ філософських проблем, пошук шляхів їх вирішення незалежно від потенційних можливостей. Неопозитивісти розуміють метафізичні проблеми як наслідок неправильного вживання мови. Гартманн Н. вважає, що існують метафізичні проблеми створені за своєю природою а не думкою. А отже, думка і не може їх знищити. Метафізичні проблеми філософії є вираженням незнання про світ. Гартманн Н. спростив завдання філософії відокремивши від онтології метафізику. Якщо предметом онтології є раціонально пізнавані аспекти буття, то метафізика виступає ірраціональними незбагненними «залишками». Таким чином, від онтології відокремлюється жива частина наповнена незнанням, яке завжди живило філософські дослідження буття [1].

Щоб зрозуміти ідеї Ніколая Гартманна, потрібно бачити як формувалася його світогляд, необхідно дослідити аспекти його біографії. Гартманн Н. був учнем німецьких філософів Пауля Наторпа, автора книги «Соціальна педагогіка», та Германа Когена, голови Марбургської школи неокантіанства. Послідовником Марбургської школи був і Гартманн. Коген і Наторп зорієнтували увагу молодого дослідника на вчення про ідеї Платона. У 1909 р. Гартманн опублікував книгу «Логіка буття Платона», написану в неокантіанському дусі [2]. Крім філософії Платона і Канта, філософ приділяє увагу філософії Арістотеля і Гегеля, яка мала велике значення для формування світогляду Ніколая Гартманна. Проте, у перший період філософської діяльності вирішальним був вплив неокантіанської Марбургської школи, який позначився на його ранніх роботах. У 1909 р. Гартманн захистив докторську дисертацію на тему «Філософські основи математики Прокла Діадохса» («Des Proklus Diadochus») та підготував згадувану працю «Платонівська логіка буття («Platos Logik des Seins»)). У 1912 р. світ побачив ще одну наукову роботу мислителя «Філософські основи біології» («Die philosophischen Grundlegender Biologie»).

Ніколай Гартманн не позбувся впливу Арістотеля та Гегеля навіть після його відкритого відходу від позицій неокантіанства і до останніх днів залишався активним учасником товариства імені Канта. Проте, якраз незадоволеність світосприйняттям, суб'єктивізмом, штовхнула мислителя в русло філософських ідей антрополога Макса Шеллера та феноменолога Едмунда Гуссерля. Гартманн розробив власну концепцію онтології – «нову онтологію», яка стала модернізацією арістотелівсько-схоластичного вчення про буття. Вчення про буття Арістотеля виходило з розуміння філософії як науки про «сущє в сущому». В його випадку питання спрямоване не на буття, а на «сущє як сущє» або на «сущє як таке». Ця класична формула віддзеркалює стан на початку шляху – «відправному пункті». І хоча питання тут стоїть про «сущє», а не про «буття», але в найбільшій своїй загальності саме сущє знаходить своє вираження через буття. Саме на даному принципі будується «нова онтологія» Гартманна, але в осучасненому її розумінні [2].

У Марбурзі в один час з Ніколаєм Гартманном жив і працював засновник німецького екзистенціалізму Мартін Гайдеггер, який вимагав «радикального перевороту в філософії», «звернення до проблем буття». У Кельні Гартманн зустрічався з М. Шелером, який намагався слідом за Е. Гуссерлем розвинути феноменологію як вчення про буття. Так починається «відродження онтології», філософського напрямку до якого належав й Гартманн. Він високо оцінює твори Алексіуса Мейнонга «Теорія предметів», Мартіна Гайдеггера «Буття і час», основні роботи Макса Шелера. Проте, Гартманн піддає критиці фундаментальну онтологію Гайдеггера, яка ставить в основу питання про сенс буття. Він вважає її із самого початку хибною, оскільки світ за своєю суттю є тільки світом і ототожнювати за світовою цілісністю будь-яку мету або ідею, наприклад в одній із форм – формі бога, було б бездумно [3].

Філософські погляди Ніколая Гартманна користуються популярністю у натуралістів Західної Німеччини, які цілеспрямовано досліджували та вивчали явища природи, описуючи побачене [1]. У розумінні філософа світ складається із структурних шарів та має розглядатися як стадії підпорядкування чотирьох якісно різних пластів:

- неорганічне буття – процеси неживої природи (механічні, фізичні, хімічні, космічні);
- органічне буття – процеси живої природи (клітини, популяції, біосфера...);
- психічне буття – внутрішній суб'єктивний світ живої істоти;
- духовне буття – буття індивідуального внутрішнього світу людини, важлива сторона будь-якого індивіда [3].

Фундаментальні категорії відносяться як до реального світу, так і до ідеального буття. Гартманн виділяє три фундаментальні категорії: модальні категорії; структурні категорії; категоріальні закони. Розрізняє філософ чотири сфери будь-якої категорії охоплені поняттям про форми буття – дві первинні форми не залежні від свідомості людини (буття в собі) і дві вторинні як буття в собі. Первинні сфери виражаються двома основними способами буття: ідеальне і реальне буття. Цим формам протистоїть свідомість, що розділяється на дві сфери: пізнання та логічну сфери. Логічне пов'язане з ідеальним буттям, а пізнання – з реальним. Онтологія займається відношенням ідеальної сфери до реальної. Гносеологія, яка вивчає природу пізнання, закономірності пізнавальної діяльності людини, її пізнавальні можливості та здібності, займається відношенням сфери пізнання до сфери реального буття людини [1]. На думку Гартманна, об'єднання цих сфер є найбільшою помилкою в традиційній філософії, як, наприклад, логічна структура приєднується до чистого мислення, до розуму. Не визнається і той факт, що незалежно від мислення існує область ідеальних структур та закономірностей [3].

Наукова робота Ніколая Гартманна «Основні риси метафізики пізнання» (1921 р.) є введенням в методологію. У людській свідомості проблема буття трактується як проблема предмету пізнання. Можна мислити, фантазувати, уявляти потенційні речі, але це не буде пізнанням. В метафізичному аспекті пізнанням виступає не психологія або логіка, а нова критична метафізика. Метафізичні питання пізнання – питання про сутність пізнання, про

«речі в собі» як предмет пізнання, про відмінність видів та рівнів пізнання. Предмет вміщує в собі надпредметне буття. Таким чином, метафізика пізнання долучається до онтології [4].

Після праці «Основні риси метафізики пізнання» виходять чотири томи онтології: «До обґрунтування онтології» («Zur Grundlegung der Ontologie», 1935 р.), «Можливість і дійсність» («Möglichkeit und Wirklichkeit», 1938 р.), «Побудова реального світу» («Der Aufbau der realen Welt: Grundriss der allgemeinen Kategorienlehre», 1940 р.) і «Філософія природи» («Philosophie der Natur», 1950 р.). Запропонована Гартманном філософська ідея «критичної онтології» є однією із найбільш відомих концепцій ХХ століття, оскільки традиційне розуміння буття переходить до матеріального суцього «речей». Але при цьому воно не перетинає межу щодо позиції Гайдеггера, для якого «бути» означає «мати значення», тобто бути наявним для людини [4]. У своїй праці «Етика» («Ethik», 1926 р.) Ніколай Гартманн описує та розкриває сутнісну ідею незмінних «етичних цінностей» [3]. В цій праці основною проблемою для філософа постає співвідношення свободи волі, як однієї із категорій буття (екзистенціалізм) та цінностей. Тут розглядається як відношення двох родів сил – детермінацій. Ідеальні виступають орієнтиром для волі, а реальні – воля, що здійснює ціннісні категорії [5]. Після смерті Гартманна були видані його останні праці «Естетика» («Ästhetik», 1953 р.), яку він писав навіть під час штурму Берліна, та «Телеологічне мислення» («Teleologisches Denken», 1951 р.).

Після смерті Ніколая Гартманна зростає зацікавлення його працями, підвищується інтерес до його концепцій, що викликає філософські рефлексії у країнах Європи. У 1946 р. у Франції з'являється переклад книги «Основні риси метафізики пізнання». Дослідженням його філософських ідей займався професор Паризького університету Станіслав Бретон, який опублікував кілька робіт, що були присвячені різним аспектам критичної онтології. В університеті Сорбонна вчення про категорії Гартманна викладається саме за структурою «реального світу». Французькою мовою у 1957 р. вийшла монографія, що являє собою порівняння в дослідженні філософії Гартманна та польського феноменолога Романа Інгардена. Багато статей та монографій про філософію Гартманна з'явилися італійською мовою. Проте, мало затребуваними залишаються ідеї Гартманна в англо-американських філософських школах. В Англії, у зв'язку, з пануванням «логічного аналізу» взагалі ігнорують континентальну онтологію і метафізику як штучні антинаукові конструкції. У свою чергу Гартманн та інші метафізики вважають британський емпіризм «філістерським» – таким що «руйнує душу» [6].

Філософія Н. Гартманна розкриває питання буття людини, як істоти індивідуальної, адже саме біологічні особливості розглянуто в його праці «Філософські основи біології». Ці ідеї дозволяють поставити питання про проблему людини у сучасній філософії. Послідовник філософа Ганс Георг Гадамер в сучасних обговореннях спирається на його праці в дослідженні проблем філософії біології та дослідженнях геноміки та клонування [7]. За оцінками сучасників, зокрема Юзефа Бохенського, філософські ідеї Ніколая Гартманна є «справжніми зразками тверезої точності та наукової ґрунтовності, тонкого аналізу та ясної форми викладу». Представник феноменологічного руху Герберт Шпігельберг підкреслював, що «жоден мислитель, пов'язаний з феноменологією, не створив такої всеохоплюючої системи філософії, якою є система Ніколая Гартманна» [6].

Підводячи підсумок необхідно зазначити, що запропонована Ніколаєм Гартманном нова методологія поняття онтології має значний вплив на онтологічні конструкції інших філософів та вчених не лише Європи, а й світу. Пояснюючи відношення між шарами реального буття, він відзначав, що найбільша прірва лежить між матеріальними просторовими (живими та неживими шарами) і психічними. Меншою є відмінність між живим і неживим та психічним і духовним [8]. Гартманн допускає виникнення живого з неживого, підкреслюючи те, що вищі шари зумовлені нижчими, але при цьому вони є самостійними. Вчення філософа про реальну та ідеальну сфери буття засвідчує методологічну обґрунтованість всіх розмежувань, здійснених в його онтології. Реальне й ідеальне мають специфічні модуси: дійсність, необхідність, можливість, випадковість. Він

не слідує за наукою, а виявляє особливість сфер і шарів буття, яку інтуїтивно схоплюють науки. Саме методологічні обґрунтування розрізнення сфер буття дають підставу для існування онтологічних концепцій у сучасній філософії.

Аннотація. В статті рассмотрені актуальні аспекти теорії буття і основні визначення цієї категорії в роботах німецького філософа Н. Гартманна. Були розглянуті проблеми буття і становлення людини, як індивідуальної особистості в реальному світі. Проаналізовані твори філософа і досліджені нові концепції «метафізическої онтології». Розглянуто вплив поглядів і трактувань Н. Гартманна на інших філософів і учених.

Ключові слова: буття, метафізика, ступені буття, феномен, свідомість, суще, нова онтологія.

Abstract. In article is considered the actual aspects of the theory of entity and gives the basic definitions of this category in the writings of the German philosopher N. Hartmann. There were highlighted the problems of entity and becoming a person as an individual person in the real world. The works of the philosopher are analyzed and new concepts of «metaphysical anthology» are explored. The influence of the views and interpretations of N. Hartmann on other philosophers and scientists is considered.

Key words: being, metaphysics, degrees of being, phenomenon, consciousness, existence, new anthology

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник цікавих фактів та корисних знань. Словник [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/hto-taki-naturalisti/>
2. Гартман Н. Проблема духовного буття. Исследования обоснованию философии истории и наук о духе. / Н. Гартман. / Перевод А. Н. Малинкина. // Культурология. XX век. – М., 1995. – 703 с.
3. Гартман Н. Этика = Ethik / Н. Гартман. / Пер. с нем. А. Б. Глаголева; под ред. Ю. С. Медведева, Д. В. Скляднева. – СПб.: Влдимир Даль, 2002. – 707 с.
4. Гартман Н. К основоположению онтологии / Н. Гартман. / Пер. с нем. Ю. В. Медведева; под ред. Д. В. Скляднева. – СПб.: Наука, 2003. – 639 с.
5. Франк С. Л. Реальность и человек. Метафизика человеческого бытия. / С. Л. Франк. – Париж, 1956. – 485с.
6. Аляев Г. Е. Метафизика XX века / Г. Е. Аляев // Космология в лицах. – 2011. – № 6. – С. 194–207.
7. Горнштейн Т. Н. Философия Николая Гартмана / Критический анализ основных проблем онтологии / Т. Н. Горнштейн. – Ленинград: Наука, 1969. – 280 с.
8. Гартман Н. Познание в свете онтологии / Н. Гартман. / Пер. с нем. А. Лаптева. // Западная философия: итоги тысячелетия. – Екатеринбург, Бишкек, 1997. – С. 463–540.
9. Гартман Н. Систематическая философия в собственном изложении / Н. Гартман. // Фауст и Заратустра / Пер. с нем. – СПб.: Азбука-классика, 2001. – 320 с.

УДК 930.1

«ИСТОРИЯ МАЛОЙ РОССИИ» Д. БАНТИШ-КАМЕНСЬКОГО – ЕНЦИКЛОПЕДИЯ УКРАЇНСЬКОЇ МИНУВЩИНИ

Л. В. Порощук, Н. Р. Темірова

Анотація. У розвідці проаналізовані погляди Д. Бантиш-Каменського на історію України, викладені у праці «История Малой России». Дослідження здійснене із застосуванням загальнонаукових (дослідницького, аналітико-синтетичного, узагальнення, контент-аналізу) та спеціальних історичних (історичної ретроспективи, проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-біографічного, історико-генетичний) методів, на основі принципів наукової об'єктивності та історизму. Вивчення зазначеної праці показало, що вона відповідала політичній орієнтації тієї частини української еліти межі ХУІІІ-ХІХ ст., яка зробила світоглядний вибір, перейшовши на позиції імперської лояльності.

Ключові слова: Д. Бантиш-Каменський, «История Малой России», Україна, Малоросія, Гетьманщина.

Вивчення сучасної історії Української держави була б неможливою без творів багатьох поколінь літераторів та істориків, що виховували національну свідомість. Іноді це відбувалося незалежно від бажання самих авторів, книги яких ставали популярними лише через свій зміст. Одним з них є Д. Бантиш-Каменський – автор славнозвісної «История